

Facultat de Ciències Polítiques i Sociologia

Treball de Fi de Grau

Títol: L'aplicació pràctica de la responsabilitat de protegir: 2005 –2018.
La Unió Europea i el conflicte armat al Iemen.

Autor/a: Elisenda Comadran Casas

Tutor/a: Rafael Grasa Hernández

Data: 21/05/2020

Grau en: Ciències Polítiques i Gestió Pública

Sumari

Llistat de sigles i acrònims	2
1. Introducció.....	1
2. La Unió Europea i la responsabilitat de protegir	3
2. 1. Les capacitats de la UE per implementar la R2P	6
3. Pauta d'anàlisi per a l'estudi de cas	8
Taula 1. Prevenció directa d'atrocitats massives. Un contínuum de d'instruments i polítiques.....	9
3. Estudi de cas: el conflicte al Iemen.....	10
3. 1. La Unió Europea i el conflicte al Iemen	12
3. 2. La Unió Europea i la prevenció directa d'atrocitats massives al Iemen.....	14
4. Conclusions	15
5. Bibliografia.....	17

Llistat de sigles i acrònims

ACLED	Armed Conflict Location and Event Data Project
ACNUDH	Alto Comisionado de las Naciones Unidas para los Derechos Humanos
DIH	Dret Internacional Humanitari
EAU	Emirats Àrabs Units
ECCHR	European Centre for Constitutional and Human Rights
ECHO	European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations
ECR2P	European Centre for the Responsibility to Protect
EIDHR	European Instrument for Democracy and Human Rights
EM	Estat Miembre
EMP	Euro-Mediterranean Partnership
ERCC	Emergency Response Coordination Centre
ESS	European Security Strategy
EUA	Estats Units d'Amèrica
EUGS	European Union Global Strategy
FoY	Friends of Yemen
FPI	Foreign Policy Instrument
GCC	Gulf Cooperation Council
GCR2P	Global Centre for the Responsibility to Protect
HRW	Human Rights Watch
ICISS	International Convention on Intervention and State Sovereignty
IcSP	Instrument contributing to Peace and Security
MEDA	Mesures D'accompagnement
ONG	Organització No Governamental
OSCE	Organización para la Seguridad y la Cooperación en Europa
OSESGY	Office of the Special Envoy of the Secretary General for Yemen
PCSD	Política Comuna de Seguridad y Defensa
R2P	Responsabilidad de Proteger
RDC	República Democrática del Congo
SEAE	Servicio Europeo de Acción Exterior
STC	Southern Transitional Council
UA	Unió Africana
UE	Unió Europea
UNDP	United Nations Development Programme
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
UNOCHA	United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs

1. Introducció

El final de la guerra freda va suposar també un canvi de paradigma pel que fa a la seguretat, concretament, una transició, de l'estat a l'individu, del subjecte de seguretat internacional. A partir del final dels 80s, el concepte de seguretat humana adquireix una visibilitat i influència creixent en polítiques globals, organitzacions internacionals i governs (Tsai, 2009). La seguretat humana ha estat descrita de diverses maneres i en diferents graus de profunditat. El Secretari General de les Nacions Unides, Kofi Annan, la conceptualitzava a l'informe *In larger freedom* com l'alliberament de la necessitat, de la por i la llibertat de viure en dignitat. En essència, es tracta d'un enfocament transversal—comprèn la seguretat econòmica, alimentària, física, mèdica, mediambiental, personal, comunitària i política—centrat en l'individu com a subjecte de seguretat i protecció.

El final de la guerra freda també va comportat canvis en els conflictes armats; descrites com a noves guerres (Kaldor, 1999), guerres degenerades (Shaw, 2003) o híbrides (Hoffman, 2007), el denominador comú d'aquestes conceptualitzacions dels nous conflictes és la violència dirigida vers la població civil, la 'intraestatalitat' d'aquests i la difusa línia entre combatent i no combatent. La nova dimensió del cost humà dels conflictes es torna especialment rellevant després dels genocidis de Ruanda (1994) i Srebrenica (1995), en els quals es torna evident que la comunitat internacional ha fallat a l'hora d'articular una resposta coercitiva per a prevenir una massacre.

D'aquesta manera, s'obre un debat en el marc de Nacions Unides al voltant de dos dels pilars bàsics del sistema internacional, el principi de sobirania westfaliana—no intervenció—i la defensa dels drets humans—i la seguretat humana—. En aquest context, el Secretari General Kofi Annan demana a la comunitat internacional avançar cap a una solució intermitja entre els principis d'inviolabilitat de la sobirania estatal, compliment dels drets humans i seguretat humana: “si la intervenció humanitària és una violació inacceptable a la sobirania, com hauríem de donar resposta a Rwanda, a Srebrenica, a violacions greus i sistemàtiques dels drets humans que ofenen qualsevol precepte de la nostra humanitat comuna?” (Informe del Mil·lenni, 2000).

Treballant sobre el concepte de 'sobirania com a responsabilitat' de Francis Deng (1996), la comissió ICISS encapçala la tasca de donar resposta a la petició del Secretari General i publica al 2001 l'informe sobre la responsabilitat de protegir. Aquest concepte passa de

la responsabilitat positiva de l'estat de protegir la seva població a la tasca col·lectiva d'actuar i donar resposta a quatre crims d'atrocitats massives: el genocidi, la neteja ètnica, els crims de guerra i els crims contra la humanitat. Així, la responsabilitat de protegir (R2P) encarna el compromís polític de posar final a les pitjors formes de violència i violacions de drets humans.

Al 2005 es va dur a terme la Cimera Mundial de Nacions Unides. En el document final d'aquesta, concretament en els articles 138 i 139, s'estipulen tres tipus de responsabilitats de cara a tots els estats del món: en primer lloc, tots els estats tenen la responsabilitat individual de protegir a les respectives poblacions del genocidi, la neteja ètnica, els crims de guerra i els crims contra la humanitat. En segon lloc, la comunitat internacional té la responsabilitat d'ajudar als estats en aquesta tasca. Finalment, en el cas de que un estat falli manifestament en complir amb la seva responsabilitat individual, la comunitat internacional té la responsabilitat d'emprendre accions col·lectives per a poder protegir les poblacions d'arreu dels quatre crims citats, a través del Consell de Seguretat, en concordança amb la Carta de Nacions Unides, el Capítol VII d'aquesta i en cooperació amb actors regionals (World Summit Final Document, 2005). Cal recordar però, que la inclusió de la R2P en aquest document va suposar l'acceptació d'aquesta com a idea, com a compromís global i de caràcter polític, no com a norma positivada, en la mesura que no és obligatòria ni té una base legal vinculant (Berdal, 2018).

La R2P sempre ha estat un concepte polèmic (Smith, 2018) i sempre ha tingut crítiques. Les reticències de països sobiranistes solen centrar-se en el tercer pilar, en la mesura que aquest podria degenerar en una doctrina d'intervencionisme—occidental—amb justificacions humanitàries (Chen i Yin, 2020). Després de la invocació de la R2P al 2011 per part del Consell de Seguretat, la intervenció de l'OTAN a Líbia, l'enderrocament del règim de Gaddafi i la poca evidència de protecció a la població, els crítics han guanyat encara més argumentari i la R2P (si més no, la implementació del tercer pilar) ha caigut en cert descrèdit.

En el període comprès entre 2009 i 2012, el Secretari General Ban Ki-Moon va elaborar una sèrie d'informes¹ destinats a clarificar alguns aspectes de la R2P, amb la intenció d'ajudar a la seva operacionalització i implementació. En aquests informes el SG posa

---

¹ En diversos informes, el Secretari Ban Ki-Moon profunditza en l'operacionalització i implementació de la doctrina: "Implementing the responsibility to protect (2009)", "Early warning, assessment and the responsibility to protect (2010)", "The role of regional and subregional arrangements in implementing the responsibility to protect (2011)", "Responsibility to protect: timely and decisive response (2012)"

èmfasi en el possible rol de les organitzacions regionals i sub-regionals—com la UE, la OSCE, la Lliga Àrab o la UA—en l’operacionalització i implementació de la R2P. En aquests informes, el Secretari Ban Ki-Moon no assigna tasques o directrius a organitzacions concretes, més aviat les exhorta desenvolupar el seu propi enfocament de la doctrina (Wouters i De Man, 2013).

La primera secció d’aquest treball estarà dirigida a revisar la trajectòria de la Responsabilitat de Protegir dins la Unió Europea i determinar si aquesta ha seguit les directrius del secretari Ban Ki-Moon, això és, si la UE ha integrat la R2P en la seva acció exterior, ja sigui de manera directa o indirecta, entès que ‘responsabilitat de protegir’ és un concepte, una etiqueta que evoca un enteniment particular de la seguretat humana i de la sobirania estatal, en base a la qual la UE pot actuar sense haver d’invocar explícitament la doctrina.

En concret, s’analitzarà el rol de la Unió al Iemen des del 2011—l’esclat de la primavera àrab al país—passant per l’inici del conflicte armat al 2015 fins l’actualitat. Segons l’ECR2P i el GCR2P, la situació al Iemen suposa una crisi de ‘màxim nivell’ i cau dins l’horitzó de la R2P. L’objectiu d’analitzar aquest cas és poder determinar en quina mesura l’actuació de la UE té alguna (si cap) relació amb implementar la doctrina, o si es troba més aviat emmarcada en un marc general de *peacebuilding* o *crisis response*.

En termes de preguntes de recerca i generadores de la investigació, dues són a la base d’aquest treball: ha fet ús la UE del concepte de responsabilitat de protegir al Iemen? I si és així, com ho fa?

2. La Unió Europea i la responsabilitat de protegir

La UE ha estat sempre partidària del principi de la responsabilitat de protegir (Ercan i Günay, 2019). Al 2006, les tres grans institucions de la UE—Parlament, Consell i Comissió—van emetre una declaració conjunta expressant un ferm suport a la R2P (Smith, 2018). De fet, hi ha qui sosté que es tracta d’un valor intrínsec de la UE, una extensió d’una política exterior basada en valors, regida per la defensa dels drets humans, la seguretat humana i els principis de Nacions Unides i que, en certa mesura, això obliga a la UE—a risc de perdre credibilitat com a actor normatiu—a participar en el seu desenvolupament i implementació (Hernández-García, 2018 i Task Force on the EU Prevention of Mass Atrocities, 2013).

Són molts els qui argumenten que la UE té un genuí potencial per a contribuir en l'evolució i la implementació d'aquesta, degut a les seves característiques úniques com a potencia normativa i civil, el seu pes a Nacions Unides i les seves capacitats econòmiques, civils, híbrides i latents capacitats militars (De Franco *et al*, 2018; Smith, 2018 i Ercan i Günay, 2019). En especial, un dels 'pares' de la R2P, ex ministre d'afers exteriors australià i membre de l'ICISS, Gareth Evans, va assenyalar la UE com la organització amb el major potencial per a operacionalitzar del tot la doctrina, degut al seu mètode de resolució de conflictes interns i al seu extens catàleg d'instruments de prevenció i *peacebuilding* (De Baere, 2012).

Malgrat les expectatives, la Unió Europea no ha contribuït especialment en la operacionalització de la R2P. La implementació burocràtica i operacional de la doctrina en el corpus europeu d'estructures i procediments d'acció exterior ha estat més aviat dèbil i desigual. La Unió no ha adoptat una posició comuna sobre què entén per R2P i no ha desenvolupat un enfocament propi. A nivell de promoció i esponsorització d'aquesta, podria tenir un rol més actiu i propositiu, promovent espais de discussió internacionals, panels d'experts, cimeraes en relació a la doctrina, etc. (De Franco *et al*, 2018 i Ercan i Günay, 2019). Tot i això, no es pot dir que no existeixi una certa implementació, o una implementació 'indirecta' de la R2P, si més no, es pot advertir el desplegament d'una creixent cultura de prevenció i resposta a conflictes on poden ocórrer crims d'atrocitats massives, que evoluciona conjuntament amb l'acció exterior europea.

Al 2003 el Consell Europeu va adoptar la Estratègia de Seguretat Europea, el document marc on es defineixen els objectius, els perills i el camí a seguir pel que fa a l'acció exterior de la Unió. Una de les característiques més rellevant de la ESS/2003 és el compromís amb les crisis—estats fallits, crisis humanitàries, conflictes armats—que ocorren fora del territori de la UE, entès que la seguretat europea comença més enllà de les seves fronteres. Al 2008, l'Alt Representant Javier Solana elabora un informe² sobre el compliment de la ESS/2003 en el qual es fa menció directa a la responsabilitat que tenen tots els estats sobirans de protegir a les poblacions dels quatre crims d'atrocitats massives. Aquest informe representa un pas endavant respecte al Tractat de Lisboa (2007), on la protecció de civils es contempla com un principi general³, que no pas una objectiu,

---

² Informe sobre l'aplicació de l'Estratègia Europea de Seguretat: "Ofertir seguretat en un món en evolució"

³ Art. 21 lletra g) del TUE: "La Unió haurà [...] d'ajudar a les poblacions, països i regions que s'enfrontin a catàstrofes naturals d'origen humà; i [...]"

i no es fa menció directa a la R2P (Task Force on the EU Prevention of Mass Atrocities, 2013).

Al 2013 el Parlament Europeu va emetre una recomanació al Consell sobre ‘el principi de Nacions Unides R2P’. En aquesta, proposa que vista situació de països com Costa d’Ivori, Síria, Sri Lanka i en especial, la intervenció militar a Líbia, és necessari clarificar el rol i la aproximació que té la Unió vers la implementació de la R2P. Concretament, recomana avançar cap a un *mainstreaming* del principi en tota l’acció exterior europea—models de cooperació, gestió de crisis, programes d’ajuda—demana al Consell adoptar un consens interinstitucional, integrar la R2P en un locus institucional propi dins el SEAE i adoptar un rol més actiu i propositiu en el marc de l’ONU, això és, fer avançar la doctrina de principi a norma de dret internacional consuetudinari (Parlament Europeu, 2013).

La ESS/2003 s’actualitza al 2016 sota el nom d’Estratègia Global de la UE. En aquesta, la Unió reafirma el seu compromís amb els conflictes i les crisis de seguretat i la seguretat humana a nivell global, eixamplant el *comprehensive approach*⁴—ara anomenat *integrated approach*—en base al l’acció multinivell, multidimensional i multilateral. Només es fa una breu menció a la protecció de civils, vinculada al terrorisme i a una millor gestió de la immigració. S’entén d’aquesta manera que la protecció de civils s’emmarca en un pla d’acció més general, basat en el *peacebuilding*, la pau preventiva, el *capacity building* i la millora de la resiliència dels països. Les atrocitats massives s’esmenten un cop en tot el document, no es tracta d’una contribució autònoma a la qüestió, sinó una demanda de que no es faci servir el veto al Consell de Seguretat quan es decideixi actuar o donar resposta a crisis d’aquest estil. La primera revisió anual de la EUGS/2016 assegura que s’està posant més èmfasi a la protecció de civils i les qüestions de caire humanitari, a través de diversos instruments i mecanismes, malgrat que en les següents revisions anuals no s’ha tornat a esmentar.

Malgrat el suport, la esponsorització i l’aprovació, la R2P no té un espai institucional específic dins la Unió. Tant la prevenció com la resposta de la UE a situacions on hi ha la possibilitat de que es cometin els quatre crims d’atrocitats massives (o on s’han comès o estan succeint) es troben dins la branca d’acció exterior de prevenció de conflictes i gestió de crisis (Franco *et al*, 2016). En aquest àmbit, la UE té un extensiu catàleg

---

⁴ L’enfocament comprensiu de la UE vers conflictes i crisis externes es basa en la capacitat de donar una resposta holística, utilitzant les diferents fortaleces, capacitats i competències (civils, militars, econòmiques, desenvolupament) de totes les institucions (Comissió Europea, 2013).

d'instruments, una enfocament definit—l'*integrated approach*—i les estructures necessàries per a implementar la R2P.

D'aquesta manera la Unió, mitjançant operacions militars i missions civils en el marc de la PCSD, ha pogut donar resposta a algunes crisis que cauen dins l'horitzó de la R2P, però de manera inconsistent i mai invocant directament la doctrina com a tal. Aquest seria el cas, per exemple, de la operació militar d'estabilització ARTEMIS (2003) a la RDC, o la missió civil de *rule of law* EULEX KOSOVO (2008), en les quals el mandat contempla la protecció de civils (inclús per mitjans militars), però no invoquen la R2P. D'altra banda, hi ha hagut situacions de crisi que podien caure dins l'horitzó de la doctrina—com la de la Batalla de Goma a RDC al 2008—i situacions en les que obertament s'ha exhortat, des de Nacions Unides, a la comunitat internacional a implementar la R2P—Líbia al 2011—en les quals la UE no ha pogut articular una resposta, encara que alguns dels EM sí que ho hagin fet (Task Force on The EU and the Prevention of Mass Atrocities, 2013).

De fet, esdeveniments com els de Goma i Líbia han evidenciat les reticències que tenen els EM de la UE a implementar el tercer pilar de la doctrina. Estudis extensius com el de Hernández-García (2018) sobre la implementació de la R2P a través de les missions PCSD—evidencien dues coses: en primer lloc, la majoria de les actuacions de la UE respecte a la responsabilitat de protegir no es corresponen amb les crisis humanitàries més agudes i que, en els casos en que sí que es corresponen, aquestes entrarien en la dimensió del segon pilar—*capacity building* i *state building*; missions de *rule of law*, entrenament dels cossos militars i policials—no del tercer.

2. 1. Les capacitats de la UE per implementar la R2P

Ercan i Günay (2019) distingeixen dos tipus de capacitats de la Unió per implementar la R2P; les civils i les militars. Les capacitats civils es poden dividir en dues categories, les de curt termini i les de llarg termini. Les capacitats civils de curt termini es caracteritzen per ser flexibles i ràpides, es poden posar en marxa fàcilment i serveixen per a donar resposta ràpida a crisis i conflictes emergents o que estan succeint. Aquesta seria la categoria on entren les operacions d'ajuda humanitària i protecció civil, les sancions econòmiques de diversa naturalesa, i l'IcSP. Aquest últim es va posar en marxa al 2014, i la seva finalitzat és atorgar fons i articular respostes ràpides en situacions de crisi emergents, prevenció de conflictes i *peacebuilding* general.

Les capacitats civils a llarg termini són més lentes en operacionalitzar i inflexibles. La lògica d'aquests es basa en incentivar el canvi estructural de les regions on es destinen. En aquesta categoria trobaríem la política comercial i d'assistència al desenvolupament de la UE i instruments de promoció dels drets humans (com l'EIDHR⁵). La inclusió de clàusules democràtiques i procediments de consulta i suspensió dels acords comercials amb països d'arreu (com en el Tractat de Cotonou) són un pas endavant en la coherència i la transversalitat del *peacebuilding* europeu, però no són útils en situacions que requereixen una resposta ràpida i coercitiva.

Pel que fa a les capacitats militars, la UE pot conduir missions civils i operacions militars en el marc de la PCSD (les missions i operacions PCSD). Aquestes són concebudes com la contribució autònoma de la Unió a la pau i a la seguretat internacional. Els mandats d'aquestes missions poden ser de diversa naturalesa, però pel que fa a gestió de crisis, les accions militars que es poden prendre han de trobar-se dins el rang de les Tasques Petersberg, essent aquestes: tasques humanitàries i de rescat, prevenció de conflictes i *peacekeeping*, gestió de crisis per part de les forces armades i *peacemaking*, operacions de desarmament, assistència i aconsellament militar i estabilització post conflicte. Des del desplegament de les primeres missions al 2003—EUFOR CONCORDIA i EUFOR ARTEMIS—la UE ha conduït 34 operacions i missions; 22 civils i 12 militars. Actualment hi ha 16 operacions en marxa, deu civils i sis militars (SEAE, 2019). Els *EU Battlegroups* són un altre instrument que, tot i que mai s'ha utilitzat, seria especialment útil per a reaccionar ràpidament a situacions de crisi. Cada *battlegroup* té un personal de 1.500 militars i poden conduir qualsevol de les Tasques Petersberg. Són plenament operacionals des de 2007, però per manca de voluntat política i solidaritat financera, no s'han desplegat mai.

L'ampli rang de tasques que les missions PCSD poden assumir—des de l'assistència a la intervenció directa—les fan un instrument especialment valuós a l'hora d'implementar el segon i el tercer pilar de la R2P. El problema de posar en marxa aquestes missions es troba, com en el cas dels *battlegroups*, en la voluntat política i el finançament. La unanimitat requerida al Consell per decisions relacionades amb la PCSD (això inclou l'inici de missions) pot obstaculitzar el procés i erosionar la capacitat de resposta de la

---

⁵ L'EIDHR és un instrument de la Comissió Europea mitjançant el qual es promou la democràcia i els drets humans en països no pertinents a la UE a través de finançament directe a organitzacions de societat civil, ONG, òrgans legislatius a diversos nivells, organitzacions intergovernamentals i individus.

UE. El finançament d'aquestes missions⁶, al ser majoritàriament 'voluntari' també limita els recursos, la durada i la capacitat de la missió en sí.

3. Pauta d'anàlisi per a l'estudi de cas

L'eina d'anàlisi emprada per a dur a terme l'anàlisi del cas del Iemen serà la proposada pel Centre de Budapest per la Prevenció d'Atrocitats Massives. Aquesta eina és comprensiva i permet treballar a la vegada i considerar com a part de la mateixa estratègia de resposta diversos tipus de polítiques o instruments.

L'eina proposada pel Centre de Budapest (veure *Taula 1*) distingeix entre quatre dimensions de polítiques—diplomàtiques, socioeconòmiques, legals i militars—les quals poden ser positives, de caràcter incentivador, intrusives i negatives, amb voluntat sancionadora. Aquest enfocament permet veure la *big picture* de la estratègia europea vers una crisi i copsar bé l'enfocament integrat europeu de resposta a crisis externes, ja que contempla tot tipus d'instruments/polítiques—des de la condemna diplomàtica, passant pels mitjans econòmics i legals fins les missions /operacions PCSD—de qualsevol de les institucions europees, almenys aquelles que siguin públiques.

---

⁶ El Mecanisme Athena de finançament de les operacions militars cobreix els costos comuns, que giren entorn del 10-15% del total. La resta del finançament de les missions són contribucions dels EM, per això, les missions estan supeditades a la voluntat dels estats.

Taula 1. Prevenció directa d'atrocitats massives. Un continuïum de d'instruments i polítiques.

	Polítiques / Diplomàtiques	Econòmiques/Socials	Legals	Militars
Positives	<i>Friends Groups</i>	Estímul econòmic: comercials, ajuda econòmica		Incentius i ajuda militar
	Proveir assistència financera i tècnica per al desenvolupament de sistemes indígenes d'alerta i resposta ràpida			
	Incentius diplomàtics: reconeixement, diàleg estructurat, pertinença a OIG, etc.			
Intrusives	<i>Peacemaking</i> diplomàtic: ambaixadors al terreny, observadors, mediació, comissions de pau, etc.			Desplegament preventiu
	Missions d'observació, recerca i constatació de fets, recollida d'informació en el terreny			Prevenció de la incitació a la violència
	Investigacions de drets humans			Establiment de refugis i zones de prohibició de vol
Negatives	Condemna	Embargament d'actius	Amençar amb remetre el cas a la CPI	Retirada de l'ajuda i l'assistència militar
	<i>Naming / Shaming</i>	Sancions econòmiques i comercials	Acusacions domèstiques	Embargament d'armes
	Restriccions i prohibicions de viatge	Reducció o suspensió de l'ajuda econòmica		Intensificar presència militar
	Sancions diplomàtiques: retirar o expulsar diplomàtics	Desinversió		Conduir operacions d'informació per força
	Suspensió de pertinença a OIG regionals o internacionals			Sabotatge / <i>target</i> als líders
	Boicots esportius i culturals			Establiment de refugis i zones de prohibició de vol
				Intervenció

Font: Task Force on EU Prevention of Mass Atrocities (2013) i Smith (2018)

3. Estudi de cas: el conflicte al Iemen (2011-2020)

Al 2011 una sèrie de revoltes populars de caire emancipador i democratitzador van produir-se al llarg de la regió d'Orient Mitjà i Nord d'Àfrica. Les anomenades 'primaveres àrabs' també van arribar al Iemen, el país àrab més pobre de tots (UNDP, 2020) amb demandes de transició política i contra la corrupció del govern d'Ali Abdullah Saleh, qui portava al poder des del 1978. 2011 no només va suposar l'inici de la necessària transició política del país, malauradament també va comportar l'inici de la desestabilització del país i el progressiu descens cap a la crisi humanitària més gran del món, amb 24.4M de persones amb necessitat d'ajuda humanitària, 20M patint inseguretat alimentària, 7.4M amb severa escassetat alimentària i 3.6M de desplaçats interns (UNOCHA i ECHO, 2020).

Les primeres protestes van ser fructíferes i van incentivar l'inici de la transició política. El disseny d'aquesta es va donar sota el marc de l'Acord del Consell de Cooperació pels Estats Àrabs del Golf⁷ (d'ara en endavant, 'Acord GCC'). Aquest tractat, signat al 2011, estipulava un període de transició dividit en dues fases, en el qual es durien a terme unes eleccions amb un únic candidat—el candidat de 'consens' i futur president Abrabbuh Mansur Hadi—i la formació d'un govern d'unitat nacional. La segona fase es basava en la celebració d'una Conferència de Diàleg Nacional, en la qual estarien presents el Moviment Houthi⁸, el Consell Transicional del Sud (d'ara en endavant, STC)⁹ i la societat civil. Aquesta conferència tindria com a objectius el disseny de la nova constitució del Iemen, avançar en la reconciliació nacional i l'establiment de les bases d'un autèntic estat democràtic, passant per la reforma del servei civil, el poder judicial, la governança local, la reforma regional, etc.

L'Acord GCC però, estava lluny de donar resposta o adreçar correctament els problemes del Iemen, els quals són múltiples i més antics que el propi Iemen actual (Girke, 2015). En concret, aquest acord era essencialment 'defectuós' perquè no comptava amb les forces de poder alternatives de la regió—això és, houthis i STC—ni era inclusiu pel que fa a joventut, dones o partits polítics (Eshaq i Al Marani, 2017). El procés de transició va

---

⁷ El GCC és una organització internacional de caràcter polític i econòmic de la qual formen part Aràbia Saudí, Kuwait, els EAU, Qatar, Bahrain i Oman, basada en la cultura àrab i islàmica comuna (Britannica, 2020).

⁸ El Moviment Houthi és un moviment fundat a principis dels 90s per membres del clan Houthi, històricament present al nord del Iemen i vinculat amb el xiisme zaidí. Compten amb el suport d'Iran en el conflicte al Iemen (Sharp, 2019).

⁹ El Consell Transicional del Sud és un moviment polític que advoca per la independència del Iemen del Sud. Compten amb el suport dels EAU en el conflicte al Iemen (Sharp, 2019).

colapsar al 2014, quan el Moviment Houthi va prendre la capital del Iemen, Sana'a, forçant al president Hadi a exiliar-se a Riad. Des d'allà, el govern iemenita—mitjançant l'ambaixador de Nacions Unides al Iemen—va demanar a la comunitat internacional, concretament a la Lliga Àrab i al GCC, que intervingués per a restaurar el govern i salvar les ciutats d'Aden i Taiz dels houthis (ACLED, 2020).

La intervenció militar *Decisive Storm*, liderada per Aràbia Saudita¹⁰, començava el 26 de març del 2015. Després d'un mes de bombadejos contra els houthis, es donava per acabada i començava la operació *Restoring Hope*, la qual perdura fins avui. La segona operació ha estat identificada per ACLED (2020) com a principal actor violent en tot el conflicte al Iemen, arribant a reportar fins a 4.000 baixes civils només en el període comprès entre 2016 i 2018. Cinc anys després de l'inici de la intervenció saudita, és més evident que mai que aquesta no ha complert amb els objectius pels quals va desplegada. Els houthis pràcticament no han perdut territori, la transició política no ha començat i l'Acord d'Estocolm¹¹ no s'ha implementat. La guerra al Iemen es troba en un estancament increïblement costós per a tots els beligerants, especialment per a Aràbia Saudita, qui es troba atrapada en una guerra de desgast amb les aliances trencades (Al Muslimi, 2018). Lluny d'ajudar a avançar en la resolució, la intervenció saudita ha afegit un nou nivell de complexitat regional al conflicte i allò que va començar com un aixecament—un afer domèstic—s'ha tornat en una guerra indirecta entre Aràbia Saudita i els seus aliats i Iran i els seus *proxies* (Eshaq i Al Marani, 2017 i Sharp, 2019).

Tot i l'enorme cost humà d'aquest conflicte, hi ha certs factors externs i interns que han eclipsat en certa mesura la guerra del Iemen; a saber, la mediàtica guerra de Síria o el fet de que el conflicte iemenita no hagi generat una crisi de refugiats. Organitzacions com Crisis Group, HRW o l'ACNUDH adverteixen que s'han comès crims de guerra i crims contra la humanitat en ambdues bandes del conflicte i que la població—el nombre de víctimes civils ja arriba quasi als 7.000—és utilitzada tot sovint com a mitjà de guerra entre les parts.

---

¹⁰ Formen part de la coalició Aràbia Saudita, els EAU, Bahrain, Kuwait, Qatar, Marroc, Sudan, Egipte, Jordània i Senegal. La coalició rep suport logístic de diversos països occidentals, com el Regne Unit o els EUA i de països veïns, com Eritrea, Somàlia o Djibouti (ACLED, 2020).

¹¹ L'Acord d'Estocolm estipulava un cessament d'hostilitats a la ciutat de Hodeia i als ports de Hodeia, Salif i Rass Issa—per a garantir el fluxe d'ajuda humanitària—i un marc d'intercanvi de presoners entre les parts (OSESGY, 2020).

3. 1. La Unió Europea i el conflicte al Iemen

Les relacions entre la UE i el Iemen daten formalment del 1998. Abans però, la CEE i la República del Iemen del Nord ja tenien certes relacions comercials. La relació entre el Iemen i la Unió té tres documents base: el tractat de cooperació entre la CEE i la República del Iemen, destinat al comerç i a la reducció de la pobresa, dos *strategy papers* de la UE vers el Iemen (2002-2006 i 2007-2013) i els programes multiannuals (des del 2014 en endavant). Progressivament, la relació entre ambdues parts ha passat de la cooperació econòmica a una àmplia agenda de bona governança i reforma política (Lündstorm i Dressler, 2016).

Abans d'adreçar el rol de la UE al llarg del conflicte iemenita, és important tenir en compte dues qüestions. En primer lloc, adreçar el fet de que el Iemen ocupa un lloc ambigu pel que fa al *policymaking* europeu en matèria d'acció exterior. No forma part de les polítiques o les estructures de finançament d'Orient Mitjà, com el marc de col·laboració EMP o el Programa MEDA¹², forma part de l'anomenat 'grup de l'est de Jordània', juntament amb l'Iran o l'Iraq (Gstöhl, 2014 i Eshaq i Al Marani, 2017). Això, assenyalen alguns acadèmics (Roger *et al.*, 2015 i Durac, 2010), afecta a la coherència global de les relacions UE-Iemen, i en certa mesura pot haver frustrar els esforços de la Unió en matèria de prevenció de conflictes, gestió de crisi i *peacebuilding* vers el Iemen. En segon lloc, tenir en compte que per a la Unió, la estabilitat al Iemen té un interès en clau de seguretat, atès que el conflicte ha contribuït a l'enfortiment dels grups terroristes—a saber, AQAP i ISIL—i que l'atac terrorista a la revista *Charlie Hebdo* va ser planejat al Iemen (Bonnefoy, 2020).

Tot i haver estat involucrada des de l'inici en la transició política del Iemen—la UE forma part de la iniciativa *Friends of Yemen*¹³ des de la seva creació al 2010—la Unió mai ha tingut un rol de lideratge en la gestió del conflicte. Més aviat ha donat suport al diàleg intern, a través d'una sèrie d'iniciatives diplomàtiques d'acostament a actors exclosos del procés (*channeling*) i diverses empreses de *capacity building*. Aquest rol de mediador ha estat conduït al llarg del conflicte amb una estratègia de diplomàcia *multitrack* i una perspectiva *Whole of Society*, això és, treballar simultàniament en tres canals diplomàtics;

---

¹² El partenariat euromediterrani és un espai de cooperació econòmica que té l'objectiu final de crear una àrea de lliure comerç mediterrània. L'instrument financer principal de l'EMP és el Programa MEDA (Comissió Europea, 2020)

¹³ *Friends of Yemen* és un grup format per 39 països i vuit organitzacions internacionals, creat al 2010 per ajudar al Iemen a adreçar correctament les causes subjacents i estructurals de la seva inestabilitat (Foreign & Commonwealth Office, 2013)

un oficial i d'alt nivell (líders i cúpula política i militar), no oficial i de societat civil (líders de la societat i personalitats notables) i finalment, un tercer nivell inter i intra comunitari, focalitzat en la base de la societat, *people to people*. En aquest últim nivell es trobarien els programes que la UE pot desplaçar emprant els instruments EIDHR i IcSP (Dudouet *et al.* 2018). Des del 2016, la UE ha finançat a través del mecanisme IcSP sis projectes en diferents àrees: suport el periodisme iemenita, assistència en seguretat d'infraestructures i reconstrucció post conflicte, diàleg polític i *peacemaking*, etc. (IcSP Map, 2020).

Com a membre de *FoY*, la UE s'havia compromès al doble rol d'assistir i supervisar el procés de transició política del Iemen. En el marc de l'Acord GCC, la Unió va ser un actor prominent pel que fa a l'assessoria tècnica del sector de seguretat i la inclusivitat de l'escrit. De cara a la segona fase prevista per l'acord, la Conferència Nacional del Diàleg, la tasca de la UE va ser proveir suport financer i arribar als grups que havien quedat exclosos de la negociació de l'acord, això és, houthis, STC i societat civil. Els esforços de la Unió en aquest aspecte van ser semi-fructífers, els delegats de la Conferència Nacional representaven a les parts del conflicte i l'ampli ventall de sensibilitats polítiques del Iemen¹⁴, però la representativitat no va ser suficient per aturar el colapse del procés de transició. Des de l'inici de la intervenció militar saudita i l'esclat de la guerra civil, la UE s'ha centrat en advocar i treballar pel retorn a la mediació i al procés pacífic, i això ho ha fet de diverses maneres: establint canals de comunicació amb i entre les parts beligerants, participant en les rondes de negociació (com la de Kuwait al 2016), assessorant al govern del Iemen a Riad i oferint ajuda humanitària (Girke, 2015 i Eshaq i Al Marani, 2017). Segons ECHO, la UE ha destinat des de l'inici del conflicte armat al 2015, 439.2M d'euros en ajuda humanitària.

Abans d'avaluar l'actuació de la UE sota l'òptica de la R2P, és convenient adreçar unes qüestions en clau de fortaleces i debilitats. La Unió té un potencial genuí de cara al futur del Iemen, ja que té quelcom que els altres actor—especialment els occidentals—no tenen: la percepció de neutralitat i capacitat. Tant el Regne Unit com els EUA han pres partida en el conflicte donant suport a l'actor més violent, i les polítiques incendiàries dels EUA a la regió—la retirada de l'acord nuclear amb l'Iran, el reconeixement de Jerusalem com a capital d'Israel o el recent assassinat de Qassem Soleimani—

---

¹⁴ Dels 565 delegats de la Conferència, la societat civil n'ocupava un 21%, el TSC un 15% i els Houthis només un 6%. Aquest repartiment de la representació va ser altament polèmic (Eshaq i Al Marani, 2017).

l'inhabiliten com a *peacebroker* en aquest conflicte. Aquesta noció de neutralitat ha permès a la UE ser l'únic canal de comunicació amb els houthis en algun període. Pel que fa a Nacions Unides, hi ha una certa percepció d'incapacitat. El 'silenci virtual' del CSNU vers els crims de la coalició generen un sentiment d'ilegitimitat entre els iemenites, reforçant de manera indirecta les possibilitats d'un possible lideratge europeu en un futur procés de pau (Al Muslimi, 2018). Tot i que no ha estat decisiva, la contribució de la UE en termes de mediació, inclusivitat, assistència tècnica i *capacity building* són la millor carta de presentació de cara a tenir un rol més prominent en el futur (Eshaq i Al Marani, 2017).

Ara bé, la UE també té certes limitacions de cara al futur que haurà de corregir si vol tenir més notorietat en la gestió del conflicte. Ara per ara, la Unió està lligada a un projecte fallit, l'Acord GCC. S'haurà d'arribar a un nou marc propositiu per a la resolució del conflicte, que sigui veritablement inclusiu i inclogui a tots els centres de poder del Iemen. En segon lloc, la Unió és percebut com un actor relativament impotent. Hauria d'estar disposada d'anar un pas més enllà de la diplomàcia declaratòria i l'ajuda financera i humanitària. Finalment, la UE té un problema d'incoherència—si no oberta hipocresia—pel que fa a la venda d'armes i el conflicte al Iemen. Les normes de la UE no permeten vendre armes a beligerants que violen el Dret Internacional Humanitari però sembla ser que això no es trasllada en accions per prevenir que els Estats Membre ho facin (Eshaq i Al Marani, 2017 i Maletta, 2019). El Parlament ha estat la institució europea més vocal en aquest aspecte, condemnant les transaccions armamentístiques d'alguns EM amb Aràbia Saudita i demanant un embargament d'armes a escala europea contra aquesta, amb l'objectiu de mitigar la crisi humanitària (Bonnefoy, 2020).

3. 2. La Unió Europea i la prevenció directa d'atrocitats massives al Iemen

Reprenent la taula d'avaluació de prevenció directa d'atrocitats massives, es pot concloure que la involucració de la UE en aquest aspecte del conflicte al Iemen ha estat limitada i supeditada a l'actuació de Nacions Unides. En l'àmbit polític *diplomàtic i econòmic*, la Unió forma part del grup *FoY*, participa activament en diferents aspectes del *peacemaking* diplomàtic i destina una suma considerable d'ajudes econòmiques i humanitàries al país. No obstant, seria convenient avançar en la incentivació de sistemes indígenes d'alerta i resposta ràpida d'atrocitats massives (donar suport al periodisme iemenita és exactament això), també podria conduir les seves pròpies missions de constatació de fets i de drets humans. Pel que fa a les mesures intrusives, la UE en el seu

conjunt condemna la violència al Iemen però, exceptuant el Parlament, no apunta directament als perpetradors dels crims. Pel que fa a sancions comercials i embargaments, la Unió aplica allò estipulat per Nacions Unides¹⁵, tot i que això no atura armes europees arribin al Iemen, ja que aquestes sancions no s'apliquen als membres de la coalició militar. De fet, algunes ONG i centres d'estudis europeus—com l'ECCHR—han decidit prendre acció i portar davant la CPI l'actuació d'algunes empreses espanyoles, franceses, angleses, alemanyes i italianes per presumptes crims de guerra i crims contra la humanitat (ECCHR, 2020).

Pel que fa a l'àmbit *legal*, només es pot destacar el paper del Parlament, precisament l'òrgan europeu que menys poder té en matèria d'acció exterior. Ha estat la institució més vocal a l'hora d'assenyalar als perpetradors de crims d'atrocitats massives en ambdues bandes del conflicte. També ha criticat les transaccions armamentístiques entre empreses europees i la coalició saudita i ha demanat un embargament d'armes a nivell europeu tant per a Aràbia Saudita com per als EAU i ha exhortat als EM a que pressionin a la CPI per a establir una cort especial pel Iemen, per a que no hi hagi impunitat pels crims de guerra i atrocitats massives comeses, hagin estat perpetrades per actors interns o externs (Parlament Europeu, 2018). Per últim, l'àmbit *militar* ha estat el menys explorat per la UE. De totes les polítiques o instruments possibles, només ha proporcionat assistència i assessoria en l'àmbit de seguretat al Govern del Iemen a Riad. D'aquesta manera, podem confirmar que les observacions d'Hernández-García (2018) sobre la implementació europea de la doctrina també s'ajusten al cas del Iemen, en la mesura que no hi ha una operació PCSD per a una de les crisis humanitàries més grans de les últimes dècades i que les actuacions de la Unió s'emmarquen només en el segon pilar (*mediació, capacity building, state building...*)

4. Conclusions

Com a cloenda, reprendré les dues preguntes base del treball, essent aquestes: ha fet ús la UE del concepte de responsabilitat de protegir al Iemen? I si és així, com ho fa?

Per tal de respondre aquestes dues qüestions, m'agradaria començar apuntant que la UE té la capacitat per implementar els tres pilars de la responsabilitat de protegir, especialment el primer i el segon. Ho fa a través dels mecanismes i instruments existents

---

¹⁵ Les resolucions 2140 (2014) i 2216 (2015) del Consell de Seguretat estipulen un règim de sancions d'ampli espectre amb l'objectiu de mitigar la violència del conflicte i avançar en la resolució d'aquest.

de gestió de conflictes i crisis degut a que la R2P no té el seu locus institucional en l'acció exterior europea i, en conseqüència, no té mecanismes ni instruments propis. La Unió no té una estratègia específica per a la prevenció i resposta d'atrocitats massives i, tot i que seria desitjable desenvolupar-la, amb les capacitats existents podria fer molt més per a desenvolupar i implementar el tercer pilar de la doctrina. Això és especialment evident en el cas del Iemen. La UE disposa dels instruments necessaris per assistir i intervenir en crisis humanitàries—missions PCSD i *battlegroups*—en el marc de les Tasques Petersberg, però ni un ni l'altre s'han materialitzat.

El conflicte al Iemen suposa un cas paradigmàtic on aplicar la responsabilitat de protegir. La coalició començava al 2015 la operació *Decisive Storm* degut a una petició del president Hadi, basada en la protecció de la població i la lluita contra el terrorisme. Paradoxalment, l'agent que havia de proveir protecció ha estat el principal actor violent en el conflicte. Segons ACLED, el 75% de les víctimes civils des del 2016 s'atribueixen a accions de la coalició. Aquestes semblen assenyalar que, una vegada més, s'ha abusat de la doctrina R2P per a emascarar una operació de *power politics* convencional. És objecte de consens que el conflicte al Iemen no es tracta d'una crisi interna i que, tot i ser eclipsat per altres esdeveniments, és una arena de batalla entre les dues potències regionals—l'Iran i l'Aràbia Saudita—i els seus *proxies*. Això, malauradament, juga en contra de les expectatives de pau i benestar d'aquells qui pateixen més la guerra, la població del Iemen.

Pel que fa al Iemen, la Unió ha reiterat via declaracions de l'Alt Representant i conclusions del Consell que la solució al conflicte és política, no militar. Aquesta visió queda reflexada en les actuacions de la Unió des de l'inici del conflicte al 2011. Ara bé, decidir no prendre part a nivell militar no implica no prendre accions contra els perpetradors d'atrocitats massives. La inacció de la UE vers la venda d'armes a la coalició liderada per Aràbia Saudita evidencia dos dels grans problemes que té la Unió pel que fa a l'acció exterior, la incoherència i la falta de coordinació. El conflicte al Iemen, tot i ser molt diferent a la crisi de Líbia del 2011, posa en relleu el mateix greuge pel que fa a la Unió: la incapacitat d'articular una política exterior europea coercitiva que utilitzi els instruments militars que van ser concebuts per a contribuir a la pau i a la seguretat internacional.

D'aquesta manera, podríem afirmar que la Unió *falla* a l'hora d'implementar la doctrina en la seva estratègia vers el Iemen. Com he assenyalat abans, els instruments militars i

legals de prevenció directa d'atrocitats massives pràcticament no han estat explorats per la Unió i, tot i que seria interessant avançar en aquest sentit, la UE podria haver pres altres iniciatives de caràcter diplomàtic i econòmic que haurien tingut un impacte directe en la protecció de la població. La coalició liderada per Aràbia Saudita és el principal actor de violència vers els civils al Iemen, els estats membre de la UE proveeixen armes a aquesta i la Unió promou com a solució al conflicte un acord polític dissenyat pels membres de la coalició. Per activa i per passiva, la UE falla a l'hora d'implementar la doctrina, tot i que el seu rol com a mediador i donant d'ajuda humanitària sigui notable.

Per a poder ser part de la solució al Iemen, la UE té dues tasques immediates. Per una banda, ha d'adreçar la qüestió de la venda d'armes a la coalició saudita, en la mesura que això erosiona molt la seva credibilitat i percepció de neutralitat. És poc probable que s'arribi a un embargament a nivell europeu, ja que aquesta decisió emana de la estructura *intergovernamentalista* de la Unió—el Consell Europeu—i necessita unanimitat per a ser implementada. L'altre tasca seria assumir que l'Acord GCC és una solució inviable per al Iemen i impulsar un nou marc de transició que esmeni els errors de l'anterior, a saber, la inclusivitat en el procés, la centralització del poder en el president Hadi...en definitiva, treballar per a un marc de transició real, no recolzar un acord entre elits.

5. Bibliografia

Alattrash, A. (2018): *Responsibility to Protect: in Light of Yemen Case*, Trabajo de Fin de Grado, Universidad Viadrina Europea, Frankfurt. DOI: 10.13140/RG.2.2.24850.35522 [Consultat el 19 d'abril del 2020]

Al-Muslimi, F. (2018): "The Iran Nuclear Deal and Yemen's War: An Opportunity for EU Statecraft", *Sana'a Centre for Strategic Studies*. Disponible a:

http://sanaacenter.org/files/An_Opportunity_for_EU_Statecraft_en.pdf [Consultat el 19 d'abril del 2020]

Berdal, M. (2019): "Revisiting the 'Responsibility to Protect' and the Use of Force", *Asian Journal of Peacebuilding*, 7 (2), 239-264. Disponible a: http://tongil.snu.ac.kr/ajp_pdf/201912/04_Mats%20Berdal.pdf [Consultat el 3 de març de 2020]

Bonnefoy, L. (2020): "The European Union's Role in the Yemen Crisis", a Day, S. W. i Brehony, N., *Global, Regional and Local Dynamics in the Yemen Crisis*. DOI: 10.1007/978-3-030-35578-4 [Consultat el 20 d'abril del 2020]

Budapest Centre for Mass Atrocity Prevention (2013): *The EU and the Prevention of Mass Atrocities. An Assessment of Strengths and Weaknesses*, Budapest. Disponible a: http://massatrocitiestaskforce.eu/Report_files/The%20EU%20and%20the%20prevention%20of%20mass%20atrocities%20-%20an%20assessment%20of%20strengths%20and%20weaknesses.pdf [Consultat el 13 de febrer del 2020]

Charlesworth, H. (2010): "Feminist Reflections on the Responsibility to Protect", *Global Responsibility to Protect*, 2 (3), 232-249. DOI: 10.1163/187598410X500372 [Consultat el 22 de febrer del 2020]

Chen, Z. i Yin, H. (2020): "China and Russia in R2P debates at the UN Security Council", *International Affairs*, 96 (3), 787-805. DOI: 10.1093/ia/iiz229 [Consultat el 3 de març de 2020]

De Baere, G. (2012): *Some Reflections on the EU and the Responsibility to Protect*, Working Paper n° 79, Katholieke Universiteit Leuven - Leuven Centre for Global Governance Studies, Lovania. Disponible a: https://lirias.kuleuven.be/bitstream/123456789/336069/1/WP79_DeBaere+%282%29.pdf [Consultat el 6 de març del 2020]

De Franco, C., Meyer, C. i Smith, K. E. (2016): "Europe and the European Union" a Bellamy, A. J. i Dunne, T., *The Oxford Handbook of the Responsibility to Protect*. DOI: 10.1093/oxfordhb/9780198753841.013.21 [Consultat el 6 de març del 2020]

De Franco, C., Meyer, C. O., i Smith, K. E. (2015): “‘Living by Example?’ The European Union and the Implementation of the Responsibility to Protect (R2P)*”, *Journal of Common Market Studies*, 53 (5), 994-1009. DOI: 10.1111/jcms.12240 [Consultat el 6 de març del 2020]

Deng, F. M. (2010): “From Sovereignty as Responsibility’ to the ‘Responsibility to Protect’”, *Global Responsibility to Protect*, 2, 353-370. DOI: 10.1163/187598410X519534 [Consultat el 17 de febrer del 2020]

Dudouet, D., Eshaq, A., Basilaia, E. i Macharashvili, N. (2018): “From policy to action: assessing the European Union’s approach to inclusive mediation and dialogue support in Georgia and Yemen, *Peacebuilding*. DOI: 10.1080/21647259.2018.1491279 [Consultat el 9 de març del 2020]

Durac, V. (2010): “The European Union in Yemen: The Triumph of Pragmatism over Normativity?”, *European Foreign Affairs Review*, 15(5), 645-661. Disponible a: <https://kluwerlawonline.com/journalarticle/European%20Foreign%20Affairs%20Review/15.5/10841> [Consultat el 12 de març del 2020]

Ercan, G. P. i Günay, D. (2019): “How can a ‘responsible’ European Union contribute to the Implementation of the Responsibility to Protect?”, *European Review*, 27 (4), 490-505. DOI: 10.1017/S1062798719000115 [Consultat el 9 de març del 2020]

Eshaq, A. i Al-Marani, S. (2017): *Assessing the EU’s conflict Prevention and peacebuilding interventions in Yemen*, Sana’a, Political Development Forum [Consultat l’11 d’abril del 2020]

European Center for Constitutional and Human Rights (2019): *Survivors of US drone strike sue the German Government*, Berlin. Disponible en: https://www.ecchr.eu/fileadmin/Fallbeschreibungen/Case_Report_Drones_Yemen.pdf [Consultat l’11 d’abril del 2020]

Girke, N. C. (2015): “A matter of balance: the European Union as a mediator in Yemen”, *European Security*, 24 (4), 509-524. DOI: 10.1080/09662839.2015.1027766 [Consultat l’11 d’abril del 2020]

Gstöhl, S. (2014): “Conclusion: Models of Cooperation with the Neighbours of the EU's Neighbours” a Gstöhl, S. i Lannon, E., *The Neighbours of the European Union's Neighbours: Diplomatic and Geopolitical Dimensions beyond the European Neighbourhood Policy*. Londres i Nova York, Routledge. [Consultat el 12 d'abril del 2020]

Hehir, A. (2015): “From Human Security to the Responsibility to Protect: the Co-option of Dissent?”, *Michigan State International Law Review*, 23 (3). Disponible a: <https://digitalcommons.law.msu.edu/ilr/vol23/iss3/4> [Consultat el 17 de febrer del 2020]

Hernández García, N. (2018): “La Unión Europea ante la responsabilidad de proteger: una aproximació a través del análisis de sus misiones en el marco de la Política Común de Seguridad y de Defensa”, *Deusto Journal of Human Rights*, 3, 99-124. DOI: [dx.doi.org/10.18543/djhr-3-2018pp99-124](https://doi.org/10.18543/djhr-3-2018pp99-124) [Consultat el 6 de març del 2020]

Hoffman, F. G. (2007): *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*, *Potomac Institute for Policy Studies – Center for Emerging Threats and Opportunities*. Disponible a: https://potomacinstitute.org/images/stories/publications/potomac_hybridwar_0108.pdf [Consultat el 18 de febrer del 2020]

International Commission on Intervention and State Sovereignty (2001): *The Responsibility to Protect*, International Development Research Centre, Ottawa [Consultat el 18 de febrer del 2020]

Kaldor, M. (1999): *New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era*, 1ª edició, Redwood City, Stanford University Press [Consultat el 18 de febrer del 2020]

Lundström, S. i Dressler, M. (2016): *Assessing EU Support to Governance Reform*, Berlín, Fundació Berghof [Consultat el 12 d'abril del 2020]

Mahdavi, M. (2015): “A Postcolonial Critique of Responsibility to Protect in Middle East”, *Perceptions*, 20 (1), 7-36. Disponible a: http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2015/11/02_Mahdavi.pdf [Consultat el 18 de febrer del 2020]

Maletta, G. (2019): *Legal Challenges to EU Member States' Arms Exports to Saudi Arabia: Current Status and Potential Implications*. Stockholm International Peace Research Institute Backgrounders [Consultat el 7 de març de 2020]

Nacions Unides (2000): *We the Peoples. The Role of the United Nations in the 21st Century*. Disponible a: www.un.org/en/events/pastevents/pdfs/We_The_Peoples.pdf [Consultat el 20 de febrer del 2020]

Nacions Unides (2005): A/59/2005. *In larger freedom: towards development, security and human rights for all*. Disponible a: <https://undocs.org/A/59/2005> [Consultat el 20 de febrer del 2020]

Nacions Unides (2005): A/RES/60/1. *2005 World Summit Outcome*. Disponible a: <https://undocs.org/A/RES/60/1> [Consultat el 20 de febrer del 2020]

Paris, R. (2014): "The 'Responsibility to Protect' and the Structural Problems of Preventive Humanitarian Intervention, *International Peacekeeping*, 21 (5), 569-603. DOI: 10.1080/13533312.2014.963322 [Consultat el 6 de març del 2020]

Parlament Europeu (2013): (2012/2143(INI). *Report with a proposal for a European Parliament recommendation to the Council on the UN principle of the 'Responsibility to Protect' ('R2P')*. Disponible a: <https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=//EP//NONSGML+REPORT+A7-2013-0130+0+DOC+PDF+V0//EN> [Consultat el 12 de març del 2020]

Parlament Europeu (2018): (2018/2853(RSP). *European Parliament resolution of 4 October 2018 on the situation in Yemen*. Disponible a: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2018-0383_EN.html [Consultat el 12 de març del 2020]

Rogers, D. et al. (2015), *Evaluation of EU Cooperation with Yemen 2002-12. Final Report.*, Comissió Europea. Disponible a: https://ec.europa.eu/international-partnerships/system/files/evaluation-of-eu-cooperation-with-yemen-vol-ii_en_0.pdf [Consultat el 18 d'abril del 2020]

Sharp, J. M. (2019): *Yemen: Civil War and Regional Intervention*, Washington D. C., Congressional Research Service [Consultat el 18 d'abril del 2020]

Shaw, M. (2003): *War and Genocide: Organized Killing in Modern Society*, 1ª edició, Cambridge, Polity Press [Consultat el 18 de febrer del 2020]

Smith, K. E. (2018): *The EU and the Responsibility to Protect in an Illiberal Era*, Working Paper n°3, Dahrendorf Forum IV [Consultat el 18 de febrer del 2020]

Thakur, R. (2013): “R2P after Libya and Syria: Engaging Emerging Powers, *The Washington Quarterly*, 36 (2), 61-76. DOI: 10.1080/0163660X.2013.791082 [Consultat el 19 de febrer del 2020]

Tsai, Y. (2009): “The Emergence of Human Security: A Constructivist View”, *International Journal of Peace Studies*, 14 (2). Disponible a: https://www.gmu.edu/programs/icar/ijps/vol14_2/TSAI%20-%2014n2%20IJPS.pdf [Consultat el 21 de febrer del 2020]

Wouters, J. i De Man, P. (2013): *The Responsibility to Protect and Regional Organisations: The Example of the European Union*, Working Paper n°101, Katholieke Universiteit Leuven - Leuven Centre for Global Governance Studies, Lovania. Disponible a: https://ghum.kuleuven.be/ggs/publications/working_papers/2013/101WoutersDeMan [Consultat el 18 de febrer del 2020]